

ORBÁN ANNA

Divéky József és a budapesti Iparművészeti Iskola

Adalékok egy forráskutatáshoz

Divéky József 1887-ben született a Pest megyei Farnoson. Apja 1892-ban elnyert egy, a császári kabinetirodában megüresedett kabinet-lajstromozó tiszti állást. Bécsbe költözött, ahová magával vitte családját – így került Divéky kisgyermekként Ausztriába. Elemi iskolába és gimnáziumba is Bécsben járt, művészi tanulmányait a bécsi Képzőművészeti Akadémián kezdte, majd az Iparművészeti Akadémián folytatta. Magyar iskolába soha nem járt, tökéletes magyar nyelvtudását anyjának köszönhette. Haláláig magyar állampolgár.

Grafikus tevékenysége az 1903-ban alapított Wiener Werkstätte művészeti társulánál kezdődött. A társulás 1908 és 1919 között egy közel ezer lapból álló képeslap sorozatot adott ki, 200 és 1000 közötti változó példányszámban. A munkára hatvanhárom, elsősorban fiatal művészt sikerült megnyerniük, köztük a fiatal Divéky Józsefet, aki 1908 és 1912 között hetvenkét lapot készített¹. Ekkortájt kezdődött könyvillusztrátori tevékenysége is a Gesellschaft für graphische Industrienál, ami aztán 1911-ben Münchenben, majd 1911-12-ben Zürichben folytatódott. 1912-14-ben Brüsszelben élt, rézkarcokat és plakátokat készített, valamint olyan nagy német kiadóknak, mint a berlini Morawe & Scheffelt, a kölni Schaffstein a stuttgarti Hoffmann kiadónak vagy az ausztriai bécsi székhelyű Brüder Rosenbaumnak készített könyvillusztrációkat.

1914 augusztusában katonai szolgálatra vonult be, sebesüléséig, 1915 februárjáig, az orosz fronton szolgált, ezután a sajtófőhadiszállásra került. Itt 1916 és 1918 között a bécsi hadtörténeti múzeum (Heeresgeschichtliches Museum) számára több mint kétszáz munkát készített.

Már az első világháború előtt felfigyeltek művészi tevékenységére Magyarországon is. 1914-ben a Művészet című lapban Somogyi Miklós így ír:

„A magyar eredetű, Wienben tanult és Belgiumban élő Divéky József három nagyméretű rézkarcot állított ki, amelyek a wieni művészet külsőségeit árulják el ugyan, de felépítésükben – konstrukciójukban határozottan magyarosak, valami ősi- el nem használt – kultivatlan erő párosul a wieniek könnyed eleganciájával. Erre a kivételesen nagy művészre nekünk, magyaroknak gondot kellene fordítanunk!”²

A gyomai Tevan nyomdával ezidőtájt került kapcsolatba. A *Lúdas Matyi*³ és a *Peleskei nótárius*⁴ illusztrálta számukra.

¹ MAK Sammlung URL http://sammlungen.mak.at/sammlung_online?&viewType=list&q=Div%C3%A9ky%20Wiener%20Werkst%C3%A4tte

² SOMOGYI József: *A müncheni magyar kiállítások*, Művészet, 1914, 327-332

³ FAZEKAS Mihály: *Lúdas Matyi*, ill. DIVÉKY József, Békéscsaba, Tevan, 1917

⁴ GVADÁNYI József: *Egy falusi nótárius utazása*, ill. DIVÉKY József, Békéscsaba, Tevan, 1918

A Kner nyomdának Balázs Béla *Lélek a háborúban*⁵ című könyvét, a Balázs Béla fordításában megjelent *Kisértet-históriák*⁶ című művet illusztrálta és Szabó Dezső: *Napló és elbeszélések*⁷ című munkájának borítóját készítette.

A világháború végével, 1919-ben ismét visszatért Svájcba, ahol már korábban is élt. Nagy kiadók és nyomdák foglalkoztatták, mint az Orell Füssli, vagy a Büchergilde Gutenberg.

Divéky József életéről keveset tudunk. Alig néhány közlemény jelent meg róla életében, azok is többnyire német nyelvűek. Így a kutató minden fellelt apróságnak örül, és örömmel kutat utána abban a reményben, hogy kutatását továbbleadó adatok birtokába kerül. Induljunk ki az általánosból, és a lexikonok után nézzük meg, kínál-e valamit az internet?

A találatok egyike: <http://www.bildindex.de/kue14000255.html#home>⁸. A honlapon hús szép plakátot találunk, többnyire az első világháború alatt készült művekből, és néhány életrajzi adatot, a már ismertek között a következőt: „*Ab 1941 Professor an der Kunstgewerbeschule in Budapest*”⁹.

A következő találat: http://www.saxonia.com/cgi-bin/dynfs.pl?Kuenstler_liste=/galerie/005970.htm¹⁰

Ez a müncheni Saxonia galéria honlapja, hosszan ismerteti Divéky munkásságát, ebből idézünk egy mondatot: *1941 Rückkehr nach Ungarn (Berufung zum Prof. an der KGS, lehrt dort ab 1942)*¹¹. A kutató számára egyre érdekfeszítőbb lesz a történet! A következő egy magyar nyelvű találat <http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-élettrajzi-lexikon-7428D/d-750BB/diveky-jozsef-75224/>¹², forrásként az Életrajzi Lexikon megjelölve, így ír: „*1942-ben hazatért és egy ideig az Iparművészeti Főisk.-n tanított, de németellenes magatartása miatt bebörtönözték*”. A dolog egyre izgalmasabb! Az Életrajzi Lexikon online változatában valóban ez a közlés olvasható¹³. A következő talán még érdekesebb: <http://mek.niif.hu/02100/02139/html/sz05/194.html>¹⁴ - idézet a Magyar Színházművészeti Lexikonból: „*1938-ban Sopronban telepedett le, és tanulmányt írt „egy létesítendő magyar marionett-színházról*”¹⁵. Itt ugyan nem esik szó a számos helyen állított Iparművészeti Iskolai tevékenységéről, de soproni letelepedését a valóságosnál hat évvel korábbra datálja.

Tegyük még egy utolsó kísérletet, mit olvashatunk a Wikipédián? http://de.wikipedia.org/wiki/Josef_Div%C3%A9ky¹⁶ „*Ab 1919 lebte er in der Schweiz, ab 1941 lehrte er an der Kunstgewerbeschule Budapest.*”¹⁷

⁵ BALÁZS, Béla: *Lélek a háborúban*; Balázs Béla, honvédtizedes naplója, DIVÉKY József rajzaival, Gyoma, Kner, 1916

⁶ *Kisértet-históriák: idegen írók novellái*, ford. BALÁZS Béla, ill. DIVÉKY József, Gyoma, Kner, 1917

⁷ SZABÓ Dezső: *Napló és elbeszélések*, Gyoma, Kner, 1918

⁸ Letöltve: 2012. január 6-án – már nem elérhető (2017.04.21.)

⁹ „*1941-től a budapesti Iparművészeti Iskola tanára*”. URL <https://tinyurl.com/Bildindex-Diveky> (letöltve 2017. április 30-án)

¹⁰ Letöltve: 2012. január 6-án – ez a közlés időközben sajnálatos módon eltűnt a honlapról.

¹¹ „*1941-ben visszatérés Magyarországra (tanári meghívás az Iparművészeti Iskolába, 1942-től tanít ott)*”.

¹² Letöltve: 2017. április 30-án.

¹³ URL <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

¹⁴ Magyar Színházművészeti Lexikon, URL

<http://mek.niif.hu/02100/02139/html/sz05/194.html> Letöltve: 2017. április 30-án.

¹⁵ Letöltve: 2017. január 6-án.

¹⁶ Letöltve: 2017. január 6-án.

¹⁷ „*1919-től Svájcban élt, 1941-től Budapesten az Iparművészeti Iskolában tanított.*”

Ha a jónevű svájci művészeti honlapot, a SIKART Lexikon zur Kunst in der Schweiz¹⁸ oldalát megnyitjuk, ugyanezt az információt olvashatjuk.

Ezek után nem lehet kétséges, Divéky a mai Moholy-Nagy Művészeti Egyetem jogelőd-jének, az Iparművészeti Iskolának a tanára volt. Irány az egyetem levéltára, remélve, hogy bőséges forrásanyaghoz jutunk!

A MIME levéltárában¹⁹ 1940-ben és 1941-ben kelt Divékyre vonatkozó anyagot őriznek. Az alábbiakban összefoglaljuk a talált anyagot.

A legkorábbi levél 1940. április 10-én kelt Debrecenben, Divéky Adorján²⁰ írta vélhetőleg Szablya-Frischauf Ferencnek²¹, az Iparművészeti Iskola akkori igazgatójának. Divéky Adorján egy Szablya-Frischaufhoz korábban írt levelére hivatkozik, melyet, mint írja, Kőszeghy Elemér²² elmondása szerint a címzett megkapott, de nem válaszolt rá. Így megismétli kérését, miszerint a Főiskolán megüresedett tanári állásra rokonát, a külföldön élő Divéky József grafikus művészt ajánlja, aki megkérte, hogy járjon el ügyében az igazgatónál. Hivatkozik arra, hogy a magyar grafikának is nagy szolgálatot tenne az igazgató, ha ezzel az állással Divékyt hazahívnák Magyarországra, valamint megemlíti, hogy Gerevich²³ professzor is amellet volna, hogy Divéky visszajöjjön. Divéky művészetét bizonyítandó néhány grafikát is mellékelte leveléhez.

Mi történt ezekben a napokban Európában? 1940. április 9-én kezdődött a Weserübung fedőnevű Dánia-Norvégia ellen irányuló hadgyakorlat. Kora reggel megindult a hozzávetőleg 1000 fős inváziós erő partraszállása Koppenhágában. A királyi testőrség igyekezett felvenni a harcot a partraszállókkal, de a város felett elrepülő nehézbombázók láttán a király a polgári lakosság érdekében a kormánnyal együtt kapitulált.

Szablya-Frischauf 1940. április 18-án levélben kereste meg az akkor Zürichben élő Divékyt. Levelében hivatkozik arra, hogy a nyugdíjazás folytán megüresedett alaktani tanzéki tanári állásra Divéky Józsefet Divéky Adorján és Kőszeghy Elemér is ajánlotta. Mint írja, ő ugyan kevésbé ismeri művészetét, de szimpátiával áll jelentkezéséhez és támogatja Divéky törekvését. Kéri, hogy az ügy sürgőssége miatt postafordultával jelezze elhatározását, akár nemleges akár igenlő az. Egyúttal megkéri a művészt, hogy juttassa el hozzá a Hóman Bálint²⁴ miniszterhez címzett kinevezése iránti kérvényét, a döntés ugyanis a miniszter kezében van. Mellékletként curriculum vitae, művészi működéséről részletes tájékoztató ismertetést, fametszeteket, folyóiratokban megjelent művészi reprodukciókat vár. Felhívja Divéky figyelmét arra, hogy munkássága Magyarországon kevésbé ismert, így

¹⁸URL <http://www.sikart.ch/KuenstlerInnen.aspx?id=12503895>

¹⁹ MOMEL 1/c Főigazgatói hivatal iratai 1940-41. Divéky József, Divéky Adorján és Szablya-Frischauf Ferenc levelezése

²⁰1880-1965, történész

²¹Szablya-Frischauf Ferenc (Bp., 1876. ápr. 9. – Bp., 1962. okt.): festő és iparművész. Münchenben és Nagybányán végzett tanulmányai után 1903-ban Bp.-en festőiskolát nyitott társaival 1907-ben megalakította a KÉVE művészegyesületet, melynek kiállításain a „kolorisztikus naturalizmus” felfogása szerint festett figurális kompozíciókkal és arcképeivel vett részt. Lakásművészettel, belső tervezéssel is foglalkozott. 1912-től az Iparművészeti Főiskola tanára, majd igazgatója volt 1943-ig. Évekig szerkesztette a Magyar Iparművészet c. folyóiratot. [ZÁDOR ANNA – GENTHON ISTVÁN [főszerk.]: *Művészeti lexikon*, Budapest, Akadémia, 1984, 4. köt., 397]; Wikipédia URL https://hu.wikipedia.org/wiki/Szablya-Frischauf_Ferenc

²² 1882–1954, művelődéstörténész, festő. Ezidőben a Magyar Történelmi Múzeum Iparművészeti Tárának igazgatója.

²³ Vélhetően Gerevich Tibor professzorról van szó.

²⁴ 1885-1951 (1939 és 1942 között vallás és közoktatásügyi miniszter)

ajánlatos volna például az Iparművészeti Múzeumban kiállítás keretében bemutatni művészi tevékenységét, mert ez, mint írja „...igen hatékonyan és objektíve támogatnák törekvéseinket.“

A következő levelet Szablya-Frischauf Divéky Adorjának írja, amelyben elpanaszolja, hogy az április 18-án Divéky Józsefnek express ajánlottan feladott levelére nem kapott még választ, bár kérte, hogy Divéky József postafordultával nyilatkozzék szándékáról, ugyanis „... a minisztériumban április utolsó napjaira kitűzött elemi költségvetési előirányzatunk tárgyalása alkalmával állásfoglalásomat döntően meghatározza...”

Április 27-én kelt Divéky Adorján következő levele, amelyben nem reagál az előbb ismertetett levél tartalmára, talán még nem jutott el hozzá. Felhívja Szablya-Frischauf figyelmét a Divékyról 1930-ban megjelent könyvre²⁵, valamint arra a tényre, hogy Divéky grafikai munkáiból Soó Rezső²⁶ tulajdonában egy 30-40 darabból álló gyűjtemény van, amelyet egy leendő kiállításon ugyancsak be lehetne mutatni.

1940. május 18-án Szablya-Frischauf ismét levélben fordult Divéky Adorjánhoz. Megtudjuk, hogy május 4-én táviratilag sürgette Divéky Józsefet, de erre sem érkezett tőle válasz, miközben a minisztérium várja már az igazgató konkrét előterjesztését a katedra betöltésére. Nem talál magyarázatot Divéky hallgatására és kényelmetlennek nevezi saját helyzetét. Közli Divéky Adorjással, hogy ezen körülmények között kénytelen lesz Divéky József személyét kikapcsolva annak előterjesztését maga megtenni.

1940. június 18-án kelt Divéky József Szablya-Frischauf Ferenchez írt levele, a következő szöveggel: „Méltóságos igazgató úr! Ide mellékelem az aláírt folyamodványt és az érzékszerveimet illető nyilatkozatot úgy, mint egy fényképet. Nagyon köszönöm Méltóságod támogatását és maradok kiváló tisztelettel Méltóságod kész híve Divéky József.“ A folyamodványt feltételezhetően továbbították a minisztériumba, nem található a MIME levéltárában.

1940. október 18-án kelt a Hóman Bálint kézjeggyel ellátott Szablya-Frischauf Ferencnek címzett levél, melyben a miniszter hozzájárul, hogy „... az alakrajz tanításának ellátása céljából a folyó tanév tartalmára Divéky József grafikus művész tiszteletdíjas tanári minőségben meghívassék. A szóban levő tiszteletdíjas fedezetéről a tiszteletdíj javadalom felosztása során gondoskodtam. Megjegyzem, hogy Divéky József tiszteletdíjas tanári megbízatása kifejezetten csak folyó tanévre szól és nevezett ebből kifolyólag semmiféle további igényeket nem támaszthat.“

A levél 1940. október 24-én express ajánlva érkezett az Iparművészeti Iskolába.

1940. október 28-án Szablya-Frischauf levélben értesíti Divékyt a kedvező döntés megtörténtéről. Mellékeli a miniszteri leiratot és elemzi az abban foglaltakat. A késedelmes ügyintézés Erdély egy részének visszacsatolásával, az akörüli mérhetetlenül sok tennivalóval indokolja. Ezzel magyarázza az ügyiratba került általa *súlyos lapsus*nak nevezett tényt, miszerint Divéky *alakrajz tanításra nyert tiszteletdíjas tanári megbízást*, holott felterjesztésében a *grafikai szakosztály élére* történő kinevezési kérelem állt. Nyugtatja Divékyt, hogy közben már tisztázták a félreértést, és helyesbítették a megbízatást. Az, hogy a megbízatás csak a tanév végéig szólna, véleménye szerint pusztán formalitás, és a rendes tanári kinevezése is már 1941. január 1-jével aktuális. Éppen emiatt kéri Divékyt, hogy mielőbb foglalja el tisztjét, és postafordultával közölje azt az időpontot, amikor ennek eleget tud tenni. Mint írja, Divéky Adorjánt Debrecenből Budapestre hívta mindennek az alapos megtárgyalására, aki ennek eleget is tett.

²⁵ ROSNER Károly GERGELY Jenő: *Divéky József*. Budapest, Magyar Grafika, 1930

²⁶ 1903-1980, botanikus, egyetemi tanár, híres kisgrafikagyűjtő és –értő.

Fizetését illetően a minisztérium a IX. fizetési osztályba sorolta, de biztosítja afelől, hogy a VIII. és IX. fizetési kategória közti különbséget megkapná, és jelzi, hogy ezzel jogilag és anyagilag a hazai viszonyok között kapható legmagasabb illetményben részesülne, amit egy tanár első kinevezése alkalmával kaphat. Mindezt kiegészíti az alakrajz tanításért járó havi 54,- illetve januártól 60,- pengő.

Ismét felhívja figyelmet egy első rangú kiállítás megrendezésének fontosságára.

Divéky Adorján 1940. november 18-án Szablya-Frischaufnak fogalmazott levelében közli, hogy levelet kapott Divéky Józseftől, melyben azt írja, hogy a tanári megbízatást elfogadja. Divéky József levele késedelmességét influenzájával magyarázza. Egyúttal arról ír rokonának, hogy az elhúzódó kinevezés miatt megélhetése biztosítására munkákat vállalt, amelyeket előbb be kell fejezni, ám ez is húzódik, mert közbe jött a betegség. De mint Divéky Adorján idézi, levelében így ír: „*Igyekszem munkáimat mielőbb rendbe tenni és mielőbb Pestre jönni*”.

Ezzel nem egyezik az, amit az 1940. november 20-án Szablya-Frischaufnak küldött táviratában írt: *Visum noch nicht erhalten stop was tun = Diveky*²⁷.

A táviratra Szablya kézzel ezt írta: „*Bundesministerium intervenierte wegen italienischem Visum. Szablya*”²⁸.

Hogy is áll Magyarország és Németország viszonya ezen a napon? 1940. november 20-án Magyarország csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez. A cél, a német kormány bizalmának megszerzése, védelmet nyernének a szélsőjobboldal ellen – a kormány hozzájárult a németek átvonulásához Romániába.

A magyar parlamentben a pénzügyminiszter e napon beterjesztette az 1941. évi állami költségvetésről az 1940. évi augusztus hó 30-a előtti államterületre szóló törvényjavaslatot, egy további napirendi pont volt a miniszterelnök együttes írásbeli válasza Horváth Ferenc, Tauffer Gábor és Budinszky Lászlónak a cenzúra kezelése, a sajtócenzúra eltörlése, illetőleg megszüntetése tárgyában előterjesztett interpellációira.

Bár Szablya-Frischauf október 28-án kelt levelében biztosította Divéky Józsefet afelől, hogy megbízatása a tanév végén nem jár le, ugyanakkor az igazgatót 1940. november 28-án a minisztérium III.1.ü.o. 21.065/1940. számú levelében felszólította, hogy haladéktanul közölje, mikor kezdi meg működését Divéky, és megismétlik, hogy „...1940. évi december hó 31.-ig havi 350 pengő tiszteletdíjat engedélyeztem. Megjegyzem, hogy Divéky József szóban levő tiszteletdíjas tanári megbízatása kifejezetten csak a fenti határidőig szól és nevezett ebből kifolyólag semmiféle további igényeket nem támaszthat.” A levél csak töredékben maradt meg, így nem tudjuk, ki írta alá. De azt tudjuk, hogy Irányossy Knoblauch Gézának ment, Budapest IV., Váci-utca 62/64 címen, a borítékon Szablya-Frischauf kézírásával a következő szöveg, ami talán egy távirat fogalmazványa: „*Ernennung zum ordentlichen Professor erfolgt, antreten der Professur unverschiebbar, bei Gesandten in Berlin mit Erfolg interveniert. Direktor Szablya.*”²⁹

November 18-án érkezett Szablya-Frischaufhoz Divéky Józseftől egy távirat: „*Komme vorasussichtig Ende November Expressbrief folgt. Diveky*”.³⁰

November 28-án Divéky Adorján ismét levelet ír Szablya-Frischaufnak, melyben kifejezi reményét, hogy öccse³¹ tudatta már az igazgatóval, hogy örömmel foglalja el az állást.

²⁷ Még nem kaptam vízumot stop mit tegyünk = Diveky

²⁸ A minisztérium eljár az olasz vízum miatt. Szablya.

²⁹ Rendes tanári kinevezése megtörtént, katedrára lépése halaszthatatlan, a berlini követnél eredményesen közben jártam. Direktor Szablya.

³⁰ Előreláthatóan november végén érkezem, express levél megy. Divéky.

³¹ Divéky Adorján Józsefet *Józi öcsém*ként emlegeti, de nem voltak vértestvérek, csak távoli rokoni kapcsolatban álltak.

Megerősíti, hogy a művész betegsége miatt nem tudta elvégezni a vállalt munkáit, de amint elkészül, elindul Zürichből, miközben gyűjti már a kiállítása anyagát is – és ismét kifejezi háláját Szablya-Frischaufnak jóindulatáért.

December 3-i dátummal Pro domo! megjelöléssel került elő Szablya-Frischauf feljegyzése: „*Divéky József hazautazása vízumszerzési nehézségek folytán késik; erről a felettes ügyosztály szóbeli uton tájékoztatva is van. Hazautazásáig további intézkedés itt nem tehető; egyelőre ad acta!*”

December 4-én írt Divéky József az igazgatónak. Levelében a vízum-szerzés nehézségeit taglalja. Leírja, hogy az olaszok egy bizonyos „Arier-Ausweis”³²-t követelnek, amit a magyar konzulátus csak a szülők és nagyszülők keresztleveinek bemutatásával állít ki, édesanyja jár el ezek beszerzésének ügyében, de ez még időbe telik. A német vízumot november közepén sürgőnyi elintézésrel kérte meg. Akkor azt ígérték, hogy 10 nap alatt megkaphatja, de eddig eredménytelenül. Ígéretet tesz, amennyiben fordulat áll be, azonnal jelentkezik ismét.

Szablya-Frischauf december 13-án kelt levelében messzemenő együttérzését fejezi ki Divékynek, és leírja, hogy a nehézségekről tájékoztatta a minisztériumot, ahol sikerült a történetet vis maiorként elfogadtatnia. A külügyminisztérium útján lépéseket tettek az olasz vízum ügyében. Kéri a művészt, kövessen el mindent azért, hogy okmányait mielőbb beszerezhesse, és hozza majd magával születési anyakönyvi kivonatát, középiskolai illetőleg művészképző iskolai tanulmányt igazoló bizonyítványait, eddigi esetleges alkalmaztatásának, illetőleg működésének igazoló dokumentumait, valamint felesége személyi okmányait.

Ezen a napon tájékoztatta Divéky Adorjánt is a történetekről, és mint írja, Haász Aladár³³ intézkedik az olasz vízum megszerzése ügyében. Valamint kéri, hogy Divéky József nála lévő dolgait juttassa el hozzá.

December 17-én válaszol Divéky Adorján a hozzá írt levélre, melyben tudatja, hogy sikerült már két iratot beszereznie, amit elküldött öccsének. Köszönetet mond, hogy Haász Aladár segítségéért folyamodtak, és megerősíti, hogy minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy Divéky József mielőbb hazajöhessen. Felajánlja segítségét a külügyminisztériumban közbenjárni. Közli, hogy a nála lévő grafikákat a nagy karácsonyi postai forgalom után juttatja el Szablya-Frischaufhoz.

1941. január 26-án kelt a következő dokumentum, a Direktor Szablyának címzett távirat Zürichből. Szövege: ERWARTE SEIT ZWEITEN JANUAR DURCHREISEVISUM DRAHTET WAS TUN ERHALTE BRIEFE DREI WOCHEN VERSPAETET AUSFÜHRLICHES FOLGT = DIVEKY³⁴

Január 24-i keltezéssel érkezett a Hómán Bálint által aláírt levél, melyben közlik, hogy – többek között – Divéky Józsefet rendes tanárrá a VIII. fizetési osztályba kinevezték.

Január 29-én Szablya-Frischauf levélben fordult Sztójay Döme³⁵ berlini követhoz Divéky vízuma ügyében. Az igazgató hosszasan hivatkozik arra, milyen nagy kárt szenved az iskola az által, hogy Divéky vízum hiányában nem tudja elfoglalni katedráját. Biztosítja Sztójayt afelől, hogy Divéky igazoltan keresztény családból származik, semmiféle vonatkozásban nem merül fel ellene kifogás. Kéri a követet, járjon el a német birodalmi hatóságoknál, hogy vízumát mielőbb megkaphassa.

³² Árjaságát igazoló bizonyítvány.

³³ Haász Aladár dr. (1887 – 1960) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a III. ügyosztály (művészeti és irodalmi ügyek stb.) főnöke, miniszteri tanácsos.

³⁴ Január másodika óta várom az átutazási vízumot sürgönyözzetek mit tegyek levelek három hét késéssel érkeznek bővebben később = Diveky

³⁵ 1883-1946

Mi hír Európából?

Qf PJ/PJ/BJ London, január 29. /Reuter/ A légügyi és belbiztonsági minisztérium jelenti: Szerdán reggel egy ellenséges repülőgép két helyen bombázta London külvárosát. Az ellenséges bombák kevés anyagi kárt okoztak és csak néhány embert öltek meg. /MTI³⁶

Február 2-án Divéky Adorján ismét levélben fordul Szablya-Frischaufhoz, és elpanaszolja, mennyire nehéz rokona helyzete, aki a „böröndökön ülve” várja, hogy mielőbb Budapestre utazhassék. Azt tanácsolja, a kultuszminisztériumon keresztül forduljanak a külügyhöz a vízum ügyében. Ajánlást küld az igazgatónak a külügynél Cserenyey osztályfőnökhöz, és mint írja, ő személyesen ír Say Gézának³⁷, hogy ő is forduljon ezügyben a külügyhöz.

Február 7-én válaszol egy általunk nem ismert Szablya-Frischauftól érkezett levélre, és biztosítja afelől, hogy másnap elküldi neki az öccse és annak apja keresztény származását igazoló keresztleveleket. Az anyai ág igazolása nehézségekbe ütközik, de ígéretet tesz arra, hogy igyekszik beszerezni a szükséges iratokat Divéky Sopronban lakó édesanyjától.

1941. február 8-án állították ki azt a nyilatkozatot, amelyben Divéky Adorján rokona római katolikus vallását igazolja.

Február 8-án – ahogy azt Divéky Adorján kérte – Szablya-Frischauf levélben fordul a frissen kinevezett külügyminiszterhez, Bárdossy Lászlóhoz³⁸. Hasonló indokkal, mint a berlini követnél, kéri, járjon el a külügyminiszter a német birodalmi hatóságoknál a vízum kiadásának érdekében. A külügyminisztert is biztosítja Divéky keresztény származása felől.

Február 8-án, ahogyan ígérte, Divéky Adorján levél kíséretében postára adta Szablya-Frischauf címére Divéky József és apja keresztlevelét.

Február 19-én újabb fordulat áll be. Divéky Adorján beszámol Szablya-Frischaufnak rokona hozzá írt leveléről. Megtudjuk, hogy a tél folyamán Divéky nem mert nagyobb munkát vállalni, Budapestre készült. A hosszú várakozás közben lassan felélték az utazásra félre tett pénzt, és mindehhez még gyógykezeltetni is kellett magát, mert a tél folyamán az alig fűtött lakásban reumás fájdalmai keletkeztek. Mivel alig van pénzüik, újra munkát kell vállalnia. Kéri rokonát, járjon el Szablya-Frischaufnál, kérje megértését és türelmét. Divéky Adorján kéri Szablya-Frischaufot, a kultuszminisztériummal értesse meg a vis maior helyzetet. Egyúttal nyugtatólag közli, hogy megérkeztek Divéky József felmenőinek keresztlevelei és házassági levelük.

1941. március 25-én Divéky József vízumát megsürgetni levélben fordul a zürichi német konzulátushoz.

Míndeközben a háború tovább terjedt.

Ezen a napon, 1941 március 25-én Jugoszlávia aláírta a háromhatalmi egyezményt - azal a kikötéssel, hogy Jugoszláviára nem hárulnak katonai kötelezettségek. A szerb közvélemény felháborodottan reagált. Az angolbarát katonai vezetők katonai vezetők egy csoportja puccsot hajtott végre, az új kormány élére a puccsista Szimovics került. Ennek következményeként a nácik elrendelték Jugoszlávia lerohanását, április 6-án hadüzenet nélkül megtámadták Jugoszláviát – az akcióban részt vett Magyarország is, bár néhány hónapja kötött barátsági szerződést Jugoszláviával³⁹. A felkészületlen jugoszláv hadsereg összeomlott. Április 17-én a kormány kapitulált, az első Jugoszlávia megszűnt létezni. A

³⁶ MTI Házi Tájékoztató, 1941.01.29, 344.sz.

³⁷ 1892-1958, festő

³⁸ 1890-1946

³⁹ 1941. április 3-án Teleki Pál miniszterelnök a kialakult válság miatt lelkiismereti okokból öngyilkosságot követett el, utódját, Bárdossy Lászlót április 7-ei hatállyal nevezte ki Horthy Miklós.

megszálló hatalmak felosztották maguk között a délszláv államot. Muravidéket, Muraközt, Bácskát és Drávaszöveget Magyarországhoz csatolták.

Március 26-án Divéky Adorján levelet ír Szablya-Frischaufhoz. Mint kiviláglik, az igazgató levélben tájékoztatta arról, hogy a magyar követ eljárt Divéky József vízum ügyében, erre íródott a válasz. Divéky Adorján válaszából megtudjuk, hogy megsürgette öccsét, aki erre válaszként a következő szövegű táviratot küldte: „*Telegramme und Briefe erhalten, Konsulat weiss nichts von Visum, ich verstehe das Ganze überhaupt nicht mehr, Divéky*”⁴⁰. Kéri Szablyát, hogy tegyen jelentést a kultuszminisztériumnak, kérje türelmüket, és egyúttal jelentse Sztójaynak is az ügyet. Ígérete szerint ő Haászhoz és Saynak ír a történeteikről.

Március 28-án küldi válaszáat Szablya-Frischauf Divéky Aladárnak. Türelmetlenségről árulkodik és értetlenségét fejezi ki. Mint írja, Sztójay hozzá írt levelei kedvező elintézésről szólnak, aztán megkapta Divéky József ellenkező értelmű táviratát, és ismételten segítségre kérte Sztójayt. Eerre még nem érkezett hozzá válasz. Haászhoz fordulni nem tartja jó ötletnek, mert szerinte Haász is Sztójayhoz fordulna, akinek előzékenységét anélkül is élvezik.

Március 28-án Divéky József nem pártfogóján és rokonán keresztül, hanem egyenesen Szablya-Frischaufnak ír. Levelében kifejti, mennyire fontos volna számára ez az állás, nemcsak Szablya-Frischauf, ő is nagyon szeretné, ám úgy látszik, vízum hiányában nem lesz képes ezt elfoglalni. Mint írja, belebetegedett az egészbe, nem mert más munkát elvállalni, és most itt áll pénztelenül. Kilátástalannak látja, hogy utazhat, és nem akar a bizonytalanra várni, meglevő munkát el nem vállalni. Szablya tanácsát kéri, „*Mit kell tenni, mit lehet tenni anélkül, hogy Méltóságod mindeddig fáradozása miatt, vagy dacára kellemetlenségbe kerülne?*”

Kronológikus beszámolót mellékel a vízum ügyében eddig megtett lépéseiről.

Április 4-én Divéky Adorján tájékoztatja Szablya-Frischaufot, hogy Divéky feleségétől levelet kapott, amelyben az asszony panaszodik a kilátástalanságra és az ebből fakadó feszült helyzetre.

Mint tudatja, írt Haász Aladárnak és Say Gézának a kinevezést megköszönni, és tájékoztatta őket arról, hogy Divéky még mindig nem kapott vízumot.

Április 22-én Szablya-Frischauf válaszol Divéky József március 28-án kelt levelére. Megértéssel veszi Divéky írását, és tájékoztatja mindarról, amit ő tett az ügy érdekében. Megerősíti, hogy Haász Aladárral megállapodva figyelembe veszik a hazautazás körüli vis maiort és kinevezésének hatályosságát fenntartják. Ugyanakkor kéri Divékyt, hogy ő is tegyen meg mindent annak érdekében, hogy állását még a tanév befejezte előtt elfoglalja. Egyúttal azt is kéri, hogy a továbbiakban is tájékoztassa a fejleményekről.

Június 7-én kelt Divéky újabb levele Szablya-Frischaufhoz. Mint megtudjuk, a művész közben beteg volt, két fogoperáción esett át, és az idegei is nehezen bírták a kilátástalan helyzetet. Közben a berni magyar követség megbízásából a zürichi konzulátus felszólította, nyilatkozzék, miért nem foglalta még el állását Budapesten? A vízum hiányára hivatkozik, és hosszasan ír arról, hogy pénzt kell keresnie, azaz ha megkapná a vízumot, akkor sem tudná azonnal elfoglalni állását, elsőként a Svájcban vállalt kötelezettségeit kell teljesítenie. Ezt a szerződést pedig amiatt kellett aláírnia, mert nem tudott bizonyosat arról, mikor utazhat. Számításai szerint 6-7 hétre van szüksége, hogy a vállalt munkát befejezze, és ha addigra megkapja a vízumot, utazhat. Panaszodik, hogy a levelek 10-14 napig vannak úton, ez is megnehezíti az érintkezést.

Június 18-án Divéky Adorján újra levéllel fordult Szablya-Frischaufhoz. Leírja, hogy levelet kapott Józsi öccsétől, tartalma lényegében megegyezik a Szablya-Frischaufhoz írt

⁴⁰ A táviratokat és leveleket megkaptam, a konzulátus semmit sem tud a vízumról, az egészet már egyáltalán nem értem, Divéky.

levél tartalmával, talán csak az anyagi nehézségek leírásában részletesebb. Megtudjuk, hogy elévült a holmiai kivitelének engedélye, már kétszer kellett megújítania. Lejárt a tartózkodási engedélye, azt is újból kérte. Elfogyott az utazásra szánt pénze, pénzt kell keresnie. Értetlenül áll Divéky Adorján azelőtt, hogy a berlini követ azt az információt kapta, mely szerint Divéky József megkapja a vízumot, de a valóságban ez nem történik meg. Ismét kéri Szablyát, hogy szorgalmazza a vízum kiadását. Mint áthidaló megoldást, az Olaszországon és Horvátországon keresztüli utat latolgatja, és arról ír, hogy ebben talán Gerevich professzor lehetne segítségükre.

Erre a levélre minden bizonnyal nem válaszolt Szablya-Frischauf, mert Divéky Adorján a július 5-én kelt levelében – arra hivatkozva, hogy az előző levelét talán nem kapta meg az igazgató – megismételte a már leírt gondolatait. Ismételten kérve, hogy Szablya értesítse a helyzet állásáról.

1941. július 14-én Szablya-Frischauf levelet intézett Divéky Józsefhez, melyben a kialakult helyzet miatti sajnálatát fejezte ki, és egyben Divéky megértését kérte: az év folyamán két tanárukat elvesztették, Divéky nem tudta katedráját elfoglalni, tehát három helyettesítésről kellett gondoskodnia, ezt a továbbiakban nem vállalhatja. *„Érthető és indokolt tehát, hogy a következő 1941/42. tanévre semmi körülmények között sem lehet ezeket a kaotikus jelenségeket átvinni; a jövő tanévet már feltétlenül rendezett kérdésekkel kell megindítanom.[...] Nagyon kérem Művész Urat, hogy postafordultával szíveskedjék velem közölni a vízumügy jelenlegi állását, illetőleg megkérem arra, hogy minden erejével szálljon harcba, hogy augusztus 31-ig állását el tudja foglalni.”*

1941. szeptember 6-án Szablya-Frischauf a miniszterhez fordul. Levelében leírja Divéky meghívásának és kinevezésének körülményeit, majd időrendben taglalja a vízum megszerzéséért vívott harcot. Kifejti, hogy nem érti, hogy lehet az, hogy Divéky nem kapott vízumot, miközben másoknak sikerült azt megszerezniük. Leveléhez csatolja a Divékynek július 14-én írt levelét, melyre – mint írja – idestova nyolc hete nem kapott választ.

Levonva a következtetést: *„...tisztelettel javasolom Nagyméltóságodnak, hogy a szóbanlévő kinevezést hatálytalanítani kegyeskedjék.[...] Divéky József kinevezési okmányait tisztelettel mellékelem.”*

És most térjünk vissza az eredeti kérdésünkre: tanított-e Divéky József az Iparművészeti Iskolában? A válasz égyértelműen: nem. Ám ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy az Iparművészeti Iskola tanára volt-e Divéky József, akkor csak a tények pontos ismeretében adhatunk erre választ: nem, mert nem tette le esküjét.

A kutatót pedig arra inti az eset, hogy ne feledjen el kételkedni! Bárhány forrásban is találja ugyanazt az információt, nem biztos, hogy a helyes információ birtokába jutott. Jószándékúan kételkedjünk!

Divéky József

Szablya-Frischauf Ferenc
önarcképe

Divéky Adorján

Irodalom

BITSKEY, I.: *Humanista erudíció és barokk világgép - Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1979 (Humanizmus és Reformáció, 8), 22–29.

KLANICZAY, T.: *Nicasius Ellebodus és poétikája*, ItK, 1971, 24–34.

MCKILLOP, Tom: „*Can Europe compete in biomedical research?*” Summary of the second Annual Forum (Lecture given by Sir Tom McKillop, FMedSci, Chief Executive of AstraZeneca), on 31 March 2004. <http://www.acmedsci.ac.uk/download.php?file=/images/publication/20040331.pdf>